

Uppdaterad 2 jan 2007 01:05

"Begrifligt men förödande att forskare flyr samhällsdebatten"

Nivån är för låg och kostnaden för hög. Därför vänder sig unga seriösa akademiska ekonomer med avsmak bort från samhällsdebatten. Agerandet är högst rationellt men samtidigt på sikt förödande för debattens kvalitet. I dag kan vem som helst kalla sig ekonom, och det anses närmast som en merit att missbruka forskningen för egna syften. Vi ser samma vetenskapsförakt i Sverige som den religiösa högern står för i USA med sitt ifrågasättande av evolutionsteorin. Det skriver professorn i internationell ekonomi Lars Calmfors som efterlyser självrannsakan från ledande politiker och organisationsföreträdare.

Alla håller nog med om att beslut om ekonomisk politik bör fattas med bästa möjliga underlag. Sådant underlag tillhandahålls framför allt av ekonomisk forskning. Denna utsätts emellertid ofta för svepande kritik för att inte vara vetenskap.

Kritiken framförs främst av vänsterdebattörer. Men den finns också hos vissa naturvetare som tycks ringakta samhällsvetenskap.

Det är närmast regel att ekonomiämnet kritiserats i samband med utdelningen av ekonomipriset vid Nobelhögtiden. Den 9/12 förra året argumenterade barnläkaren Hugo Lagercrantz på DN Debatt för att "ekonomipriset snarast bör avskaffas" eftersom det är svårt att testa "observationer" (han menade förmodligen hypoteser) i ekonomi. På Aftonbladets kultursida har journalisten Dan Josefsson i demagogiska ordalag förfäktat att nationalekonomer "köpta av globala storföretag, banker, finansinstitut och lobbyorganisationer på högerkanten producerar de ekonomiska teorier som alltid stärker uppdragsgivarnas intressen".

Varför diskuterar personer som saknar kunskap om hur ekonomisk och annan samhällsvetenskaplig forskning går till på detta sätt? Och varför finns det en jordmån för synpunkterna?

En orsak är bristande förståelse för att natur- och samhällsvetenskaper har olika förutsättningar. Samhällsvetenskap är på många sätt svårare än naturvetenskap. Det finns viktiga regelbundenheter, men mänskligt beteende är komplext och följer inga naturlagar. Olika institutionella förhållanden ger ofta upphov till olika beteenden.

Samhällsvetare kan i regel inte göra kontrollerade experiment. Man är i stället främst hänvisad till statistiska studier av hur olika variabler samvarierar. Här har det under de senaste decennierna skett en betydande metodutveckling. Men problemen är genuina och har sällan perfekta lösningar. Därför ger olika empiriska studier ofta varierande resultat. För att kunna dra slutsatser måste man därför skaffa sig en helhetsbild av forskningen. Kunskap om en viss effekt i en samhällsvetenskap betyder i regel att en stor majoritet av studierna pekar åt samma håll. Men det finns inte sällan enstaka studier som avviker från det dominerande mönstret.

Kriteriet för god teori är att den hjälper oss att förstå olika fenomen och att förutsäga effekterna av olika förändringar. Detta gäller i alla vetenskaper. Att på den grunden försöka dra någon skiljelinje mellan "finare" naturvetenskap och "mindre fin" samhällsvetenskap speglar en obehaglig vetenskapsfundamentalism.

Många kritiker av ekonomisk forskning saknar förmåga att skilja värderingar från analys. Edmund Phelps fick 2006 års ekonomipris för sin teori om att det inte finns något stabilt samband mellan inflation och arbetslöshet som man hade trott tidigare. Phelps hypotes har fått ett överväldigande stöd i empirisk forskning (utom möjligen vid mycket låg inflation). Då är det förstås helt irrationellt att - som Dan Josefsson - förkasta hans teori bara därför att man tycker att det vore bättre om det skulle ha gått att byta lägre arbetslöshet mot högre inflation.

Inställningen reflekterar samma vetenskapsförakt som den religiösa högerens ifrågasättande av evolutionsteorin i USA.

Forskningen kan naturligtvis inte säga vilken ekonomisk politik som är den "bästa", eftersom sådana ställningstaganden måste grundas på både analys och värderingar. Ett exempel är höstens a-kassedebatt. Forskningen ger starkt stöd för att lägre arbetslöshetsersättning innebär fler jobb. Men samtidigt innebär lägre a-kassa sämre försäkringsskydd för de arbetslösa och sannolikt en ojämnare inkomstfördelning. Hur den målkonflikten ska hanteras är en politisk fråga. Men besluten bör förstås grundas på så god kunskap som möjligt om sambandet mellan a-kassenivå och sysselsättning.

Som ekonom möter man ibland besynnerliga reaktioner. Ett exempel är förre finansmarknadsministern Sven-Erik Österbergs uttalande i en debatt nyligen att det var "naivt" av forskare att yttra sig om effekterna av a-kassereformen. Hans argument var att det kunde påverka det politiska beslutsfattandet! Men det är naturligtvis just när politiska beslut ska tas som det är särskilt viktigt med kunskap om forskningsläget. Österbergs inställning verkar vara att forskningen bara har ett värde om den producerar politiskt önskvärda resultat.

Oförmågan att hålla isär värderingar och analys leder ofta till att vedertagen forskning ifrågasätts i samhällsdebatten. En vanlig teknik, om man tycker att vissa forskningsresultat är politiskt obekväma, är att lyfta fram någon enstaka

studie med avvikande slutsatser. En annan metod är att framställa accepterad - men inte allmänt känd - forskningsmetodik som suspekt. A-kassedebatten utgör exempel också på detta.

TCO-ekonomerna Roger Mörtvik och Roland Spånt har i Svenska Dagbladet bedrivit en kampanj som syftat till att ifrågasätta forskningen om arbetslöshetsersättning och arbetslöshet. Att studier av individers arbetslöshetstider inte fångar alla positiva sysselsättningseffekter av lägre arbetslöshetsersättning - eftersom hänsyn inte tas till hur den samlade lönebildningen påverkas - har utmålats som att denna forskning skulle vara "osäker".

TCO-ekonomerna valde vidare att endast citera en studie som inte finner det vanliga resultatet att lägre arbetslöshetsersättning innebär snabbare övergång till arbete och att förtiga andra. Detta är ett oetiskt sätt att använda forskning på.

Ett annat exempel på missbruk av forskning är Svenskt Näringslivs kampanj inför EMU-omröstningen 2003. Man gav ensidigt spridning åt forskningsresultat som talade för positiva effekter av ett EMU-inträde men förteg konsekvent resultat som pekade i motsatt riktning.

I stället byggde man upp en pseudovetenskaplig argumentation för att ett svenskt medlemskap skulle ge många nya jobb. Tekniken var att först visa att en gemensam valuta ökar handeln och att ökad handel ger högre långsiktig produktivitetstillväxt (vilket det finns stöd för). Sedan visade man att högre produktivitetstillväxt kortsiktigt, över konjunkturcykeln, samvarierar med högre sysselsättningstillväxt (som det också finns stöd för). Men i slutändan "glömde man bort" att det första ledet handlar om långsiktig produktivitetstillväxt och det andra ledet om kortsiktiga konjunktursvängningar. På så sätt gav man intryck av ett långsiktigt samband mellan produktions- och sysselsättningstillväxt som egentligen inte existerar.

Förmodligen är det effektivt att ge en förvanskad bild av forskningen om man av värderingsskäl vill argumentera för en viss politik. Det är lätt att skapa en bild av att forskningen är osäker och ekonomer oense när vem som helst kan kalla sig ekonom. Allmänheten har små möjligheter att bedöma om en "ekonom" aldrig ägnat sig åt forskning på ett område utan kanske bara försökt leta upp studier med önskade resultat.

Forskare känner sig ofta tvungna att försvara sin vetenskapliga integritet mot politiska påhopp. En konsekvens är att många yngre akademiska ekonomer - och andra samhällsvetare - med avsmak vänt sig från samhällsdebatten och i mycket liten utsträckning deltar i den. Man tycker att debattnivån är för låg och kostnaden för att få sin trovärdighet ifrågasatt alldeles för hög. Det är enklare att helt koncentrera sig på inomvetenskaplig verksamhet där kraven på logik och hederlighet är högre. Detta sätt att reagera är högst rationellt från den enskilda

forskarens sida men på lång sikt förödande för kvaliteten på samhällsdebatten.

Inom samhällsvetenskaperna har det förts en etisk diskussion om hur man som forskare bör agera i den offentliga debatten. Det inomvetenskapliga priset i form av förlorad prestige är också högt för den som missbrukar sin forskarställning i debatten. Men motsvarande tycks inte gälla för ekonomer i intresseorganisationer och för politiker. Tvärtom är det för dem snarast en merit om det går att främja ett politiskt syfte genom att blanda ihop analys med värderingar.

Det behövs en etisk debatt också bland utredare och funktionärer i organisationer och politiska partier om hur man bör agera i samhällsdebatten. Det behövs också större kunskap hos många politiker om samhällsvetenskaplig forskning. Ett bättre utnyttjande av vad forskningen har att erbjuda ligger i allas långsiktiga intresse, även om det är frestande att uppnå kortsiktiga debattvinster genom att använda forskning på ett missvisande sätt.

LARS CALMFORS